

KARCAG NÉPESSÉGÉNEK ETNIKAI EMBERTANI VIZSGÁLATA

Írta: HENKEY GYULA
(Katona József Múzeum, Kecskemét)

Vizsgálati körülmények, helytörténeti adatok

Karcag város a Tiszántúl középső részén terül el, lakosai mind magyarok. 1506-ban a település Karcagújszállás néven szerepel. A névadó *Karcag úr* — János és Tamás kun kapitányok öse — az 1330-as évek körül élt, szállása a mai karcagi vasútállomás környékén elterülő Karcag-telkén lehetett. Karcagújszállás az 1558. évi összeírásban is szerepel. A karcagi kunok a tatárjárás után több pusztát vettek birtokba, és a török hódoltság alatt határukat tovább bővítették (GYÖRFFY GYÖRGY 1974). Karcag lakosai ugyan a török megszállás alatt többször is elmenekültek, de rövid idő után mindég visszatértek (GYÖRFFY ISTVÁN 1942). A Szabolcs megyébe való menekülés emlékét a szájhagyomány is őrzi.

A felvétel és feldolgozás módszere

A vizsgálatokat 1972 és 1973-ban a tudószűrés alkalmával végeztem. Összesen 448 személyt vizsgáltam, akik közül 414 autochton, 34 pedig bevándorolt volt. A bevándoroltak vizsgálati lapjait anyakönyvi és családtörténeti adatok alapján két karcagi helytörténész közreműködésével különítettem el. Az autochton népességnek nem és korcsoport szerinti megoszlását az 1. táblázatban közlöm.

1. táblázat

Az autochton eredetű karcagiak megoszlása életkor és nem szerint
Tabelle 1. Die Verteilung der autochtonen Population von Karcag nach Lebensalter und Geschlecht

Korcsoport Altersgruppe (Év — Jahr)	Férfiak Männer				Nők Frauen			
	I. 18—23	II. 24—60	III. 61—x év	együtt Zusammen	I. 18—23	II. 24—60	III. 61—x év	együtt Zusammen
N	14	160	32	206	18	155	35	208

A vizsgált személyekről *Martin* technikájával a következő méreteket vettem fel: testmagasság, ülőmagasság, a fej legnagyobb hossza, a fej legnagyobb szélessége, legkisebb homlokszélesség, járomívszélesség, morfológiai arcmagasság, állkapocsszögletsszélesség, orrmagasság és orrszélesség. A szemszín és a hajszín a *Martin—Schultz* szemszín, illetve a *Fischer—Saller* hajszíntábla alapján rögzítettem. A morfológiai jellegek felvételét MARTIN—SALLER (1957—

66) és WENINGER (1940) előírásai szerint végeztem. Az anyag statisztikai jellemzésére az alábbi paramétereket adom meg: esetszám (N), aritmetikai átlag ($\bar{x}$), variancia (s^2), szórás (s), terjedelem (W) és a Howells-féle szigma ráció (S. R.).

Az embertani jellegek elemzése

A népességre vonatkozó alapadatokat a 2–6. táblázatokban ismertetem. A népesség általános jellemzése a II. korcsoport (24–60 évesek) alapján történik, a jellegek kategóriák szerinti megoszlása is erre a korcsoportokra vonat-

2. táblázat

A 24–60 éves férfiak méreteinek és indexeinek fontosabb paraméterei

Tabelle 2. Die wichtigeren Parameter der Masse und Indizes der 24–60 jährigen Männer

Jelleg Merkmal (MARTIN No.)	N	$\bar{x}$	s^2	s	W
Testmagasság (1)	159	168,00	46,55	6,82	148–183
Ülőmagasság (23)	151	88,17	10,96	3,31	79–95
A fej legnagyobb hossza (1)	160	187,60	38,06	6,16	172–203
A fej legnagyobb szélessége (3)	160	159,63	33,37	5,77	144–173
Legkisebb homlokszélesség (4)	160	112,12	17,97	4,23	101–121
Járomívszélesség (6)	160	145,17	32,49	5,70	128–158
Morfológiai arcmagasság (18)	159	120,28	39,11	6,25	104–138
Állkapocsszögletszélesség (8)	160	110,22	33,89	5,82	96–127
Orrmagasság (21)	160	54,52	14,29	3,46	47–65
Orrszélesség (13)	159	35,69	5,49	2,34	31–42
A fej hosszúság-szélességi jelzője (3:1)	160	85,06	9,92	3,15	77–97
Morfológiai arcjelző (18:6)	159	82,93	24,19	4,92	69–99
Orrjelző (13:21)	159	65,78	37,61	6,13	51–84

3. táblázat

A 24–60 éves nők méreteinek és indexeinek fontosabb paraméterei

Tabelle 3. Die wichtigeren Parameter der Masse und Indizes der 24–60 jährigen Frauen

Jelleg Merkmal (MARTIN No.)	N	$\bar{x}$	s^2	s	W
Testmagasság (1)	155	155,83	36,22	6,02	139–170
Ülőmagasság (23)	149	83,59	9,65	3,10	70–93
A fej legnagyobb hossza (1)	155	179,38	33,10	5,75	163–197
A fej legnagyobb szélessége (3)	155	152,69	29,64	5,44	136–169
Legkisebb homlokszélesség (4)	155	108,96	22,34	4,72	96–121
Járomívszélesség (6)	155	137,96	33,50	5,79	124–153
Morfológiai arcmagasság (18)	155	110,41	25,42	5,04	100–125
Állkapocsszögletszélesség (8)	155	103,77	26,72	5,17	90–118
Orrmagasság (21)	155	50,44	9,75	3,12	45–63
Orrszélesség (13)	155	32,84	4,58	2,14	27–38
A fej hosszúság-szélességi jelzője (3:1)	155	85,19	8,75	2,95	77–95
Morfológiai arcjelző (18:6)	155	80,07	14,11	3,75	72–95
Orrjelző (13:21)	155	65,51	32,01	5,65	52–83

4. táblázat

A 18–23 évesek méreteinek és indexeinek fontosabb paraméterei

Tabelle 4. Die wichtigeren Parameter der Masse und Indizes der 18–23 jährigen Personen

Jelleg <i>Merkmal</i> (MARTIN No.)	Férfiak <i>Männer</i>			Nők <i>Frauen</i>		
	N	$\bar{x}$	W	N	$\bar{x}$	W
Testmagasság (1)	14	173,07	161–181	18	159,72	149–170
Ülőmagasság (23)	11	90,82	87–95	17	84,88	80–90
A fej legnagyobb hossza (1)	14	188,72	176–196	18	179,33	171–192
A fej legnagyobb szélessége (3)	14	158,06	148–168	18	151,11	145–158
Legkisebb homlokszélesség (4)	14	112,36	104–119	18	106,82	99–117
Járomívszélesség (6)	14	144,57	134–154	18	134,76	131–143
Morfológiai arcmagasság (18)	14	118,93	110–133	18	109,33	100–118
Állkapocsszögletisélesség (8)	14	110,14	102–120	18	101,61	92–114
Orrmagasság (21)	14	53,93	48–61	18	49,89	44–56
Orrszélesség (13)	14	34,21	31–37	18	31,67	27–34
A fej hosszúság-szélességi jelzője (3:1)	14	83,71	79–87	18	84,21	80–89
Morfológiai arcjelző (18:6)	14	81,78	74–95	18	81,12	74–87
Orrjelző (13:21)	14	63,24	51–74	18	63,61	54–70

kozik. Az egyes antropometrikus adatok tárgyalása során a II. korcsoport adatai alapján összehasonlítottam a karcagi és a fülöpszállási kunok, valamint a jászboldogházi és a jászszentandrásai jászok adatait (HENKEY 1961, 1974b).

5. táblázat

A 61–x évesek méreteinek és indexeinek fontosabb paraméterei

Tabelle 5. Die wichtigeren Parameter der Masse und Indizes der 61–x-jährigen Personen

Jelleg <i>Merkmal</i> (MARTIN No.)	Férfiak <i>Männer</i>			Nők <i>Frauen</i>		
	N	$\bar{x}$	W	N	$\bar{x}$	W
Testmagasság (1)	32	164,16	155–179	35	154,11	144–164
Ülőmagasság (23)	29	86,17	79–93	34	82,00	77–87
A fej legnagyobb hossza (1)	32	187,86	178–198	35	181,37	171–191
A fej legnagyobb szélessége (3)	32	158,56	145–178	35	153,63	146–162
Legkisebb homlokszélesség (4)	32	111,69	105–127	35	109,23	101–116
Járomívszélesség (6)	32	144,28	132–161	35	140,43	132–151
Morfológiai arcmagasság (18)	32	119,60	107–127	35	111,51	100–123
Állkapocsszögletisélesség (8)	32	111,38	103–122	35	105,60	95–117
Orrmagasság (21)	31	55,53	48–64	34	51,44	46–59
Orrszélesség (13)	31	36,84	32–41	34	34,92	29–38
A fej hosszúság szélességi jelzője (3:1)	32	84,44	78–94	35	84,77	80–89
Morfológiai arcjelző (18:6)	32	83,00	73–93	35	79,43	68–87
Orrjelző (13:21)	31	66,47	55–77	34	68,11	49–80

6. táblázat

Főbb méretek megoszlása 24–60 éveseknél

Tabelle 6. Die Verteilung der wichtigeren Masse bei den 24–60jährigen Personen

Jelleg Merkmal (MARTIN No.)	Férfiak Männer	Beosztás Einteilung	Nők Frauen	Férfiak Männer		Nők Frauen	
				N	%	N	%
Testmagas- ság (1)	x–159,9	alacsony – <i>klein</i>	x–148,9	19	12,0	15	9,7
	160–163,9	kisközepes – <i>unter- mittelgross</i>	149–152,9	22	13,8	31	20,0
	164–166,9	közepes – <i>mittelgross</i>	153–155,9	19	12,0	32	20,6
	167–169,9	nagyközepes – <i>über- mittelgross</i>	156–158,9	30	18,9	30	19,3
	170–179,9 180–x	magas – <i>gross</i> igen magas – <i>sehr gross</i>	159–167,9 168–x	64 5	40,3 3,1	42 5	27,1 3,2
A fej leg- nagyobb hossza (1)	x–177	rövid – <i>kurz</i>	x–169	7	4,4	7	4,5
	178–185	középhosszú – <i>mittel- lang</i>	170–176	47	29,4	40	25,8
	186–193	hosszú – <i>lang</i>	177–184	83	51,9	80	51,6
	194–x	igen hosszú – <i>sehr lang</i>	185–x	23	14,4	28	18,1
A fej leg- nagyobb szélessége (3)	x–147	keskeny – <i>schmal</i>	x–141	4	2,5	5	3,2
	148–155	középszéles – <i>mittel breit</i>	142–149	32	20,0	38	24,5
	156–163 164–x	széles – <i>breit</i> igen széles – <i>sehr breit</i>	150–157 158–x	87 37	54,4 23,1	81 31	52,3 20,0
Fejjelző (3:1)	x–75,9	dolichocephal	x–76,9	—	0,0	—	0,0
	76–80,9	mesocephal	77–81,9	13	8,1	17	11,0
	81–85,9	brachycephal	82–86,9	80	50,0	86	55,5
	86–x	hyperbrachycephal	87–x	67	41,9	52	33,5
Járomív- szélesség (6)	x–133	keskeny – <i>schmal</i>	x–125	6	3,7	1	0,6
	134–141	középszéles – <i>mittel- breit</i>	126–133	31	19,4	41	26,4
	142–150 151–x	széles – <i>breit</i> igen széles – <i>sehr breit</i>	134–142 143–x	95 28	59,4 17,5	74 39	47,7 25,2
Morfológiai arcmagas- ság (18)	x–117	alacsony – <i>niedrig</i>	x–108	51	32,1	56	36,1
	118–126	középmagas – <i>mittel- hoch</i>	109–117	84	52,8	82	52,9
	127–135	magas – <i>hoch</i>	118–126	22	13,8	17	11,0
	136–x	igen magas – <i>sehr hoch</i>	127–x	2	1,3	—	0,0

6. táblázat folytatása — Tabelle 6 (Fortsetzung)

Jelleg Merkmal Martin No.	Férfiak Männer	Beosztás Einteilung	Nők Frauen	Férfiak Männer		Nők Frauen	
				N	%	N	%
Morf. arc- jelző (18:6)	x—78,9	hypereuryprosop	x—76,9	23	14,5	34	21,9
	79—83,9	euryprosop	77—80,9	71	44,6	54	34,8
	84—87,9	mesoprosop	81—84,9	41	25,8	45	29,0
	88—92,9	leptoprosop	85—89,9	18	11,3	18	11,6
	93—x	hyperleptoprosop	90—x	6	3,8	4	2,6
Orrjelző (13:21)	x—54,9	hyperleptorrhin	x—54,9	4	2,5	5	3,2
	55—69,9	leptorrhin	55—69,9	114	71,7	118	76,1
	70—84,9	mesorrhin	70—84,9	41	25,8	32	20,6
	85—x	chamaerrhin	85—x	—	0,0	—	0,0

7. táblázat

A kétmintás Student-féle t-próba értékei a csoportok átlagának összehasonlítására*

Tabelle 7. Der Vergleich der Gruppendurchschnitte von den Werten der zweiseitigen t-Probe nach Student*

Jelleg Merkmal (MARTIN No.)	Férfiak Männer			Nők Frauen		
	1-2	1-3	1-4	1-2	1-3	1-4
Testmagasság (1)	0,39 —	4,04 ++	3,80 ++	1,15 —	4,62 ++	3,14 ++
A fej legnagyobb hossza (1)	2,40 +	3,25 ++	2,46 +	0,89 —	2,15 +	0,68 —
A fej legnagyobb szélessége (3)	0,23 —	2,47 +	1,11 —	1,83 —	3,58 ++	2,42 +
Legkisebb homlok- lesség (4)	2,35 +	5,19 ++	1,91 —	3,53 ++	3,44 ++	2,12 +
Járomívszélesség (6)	1,10 —	4,41 ++	0,09 —	0,71 —	3,42 ++	1,12 —
Morfológiai arcma- gasság (18)	0,72 —	2,85 ++	2,15 +	2,58 +	3,72 ++	1,06 —
Állkapocsszöglet- lesség (8)	2,25 +	4,13 ++	0,09 —	0,53 —	3,25 ++	1,50 —
Orrmagasság (21)	0,10 —	1,06 —	0,44 —	2,27 +	0,33 —	1,98 +
Orrszélesség (13)	1,62 —	2,20 +	1,52 —	1,03 —	0,72 —	1,95 —
Fejjelző (3:1)	2,13 +	0,18 —	3,06 ++	0,78 —	1,77 —	1,76 —
Arcjelző (18:6)	0,27 —	0,38 —	2,09 +	1,91 —	0,90 —	0,35 —
Orrjelző (13:21)	1,15 —	0,22 —	0,68 —	2,61 ++	0,62 —	0,13 —

*1-2: Karcag—Fülöpszállás között; 1-3: Karcag—Jászboldogháza között; 1-4: Karcag—Jászszentandrás között.

**1-2: zwischen Karcag und Fülöpszállás; 1-3: zwischen Karcag und Jászboldogháza; 1-4: zwischen Karcag und Jászszentandrás.

+ szignifikáns eltérés, határa 1,960, — signifikanter Unterschied, Grenze 1,960.

++ erősen szignifikáns eltérés, határa 2,576 — stark signifikanter Unterschied, Grenze 2,576.

A *t*-próba eredményeit a 7. táblázatban adom meg. Az összehasonlítás céljából közölt községekben vizsgált 24–60 éves autochton népesség száma az alábbi:

	♂♂	♀♀
Fülöpszállás	164	167
Jászboldogháza	101	112
Jászszentandrás	117	166

Metrikus jellegek

Testmagasság (cm) — Statur (cm)

	♂♂	♀♀
Karcag	168,00	155,83
Fülöpszállás	168,28	156,54
Jászboldogháza	171,41	159,18
Jászszentandrás	171,04	157,78

A karcagi 24–60 éves férfiak átlagos termete nagyközepes, a nőké közepes. A termecsoportok megoszlása szempontjából mindkét nemnél a magas csoport a leggyakoribb, utána férfiaknál a nagyközepes, nőknél a közepes csoport következik.

A 24–60 éves korcsoport testmagasságának átlagát az 51–60 éveseknek a vizsgálatokban való részvételi aránya is befolyásolja, ezért közlöm a 24–50 évesek átlagát is, mely 112 férfinél 168,83, 110 nőnél pedig 156,64.

A fej legnagyobb hossza (mm) — Größte Kopflänge (mm)

	♂♂	♀♀
Karcag	187,60	179,38
Fülöpszállás	189,33	179,92
Jászboldogháza	189,98	180,71
Jászszentandrás	189,35	179,81

A karcagiak feje mindkét nemnél „hosszú”.

A fej legnagyobb szélessége (mm) — Größte Kopfbreite (mm)

	♂♂	♀♀
Karcag	159,63	152,65
Fülöpszállás	159,49	153,70
Jászboldogháza	161,25	154,91
Jászszentandrás	158,94	154,10

E méret átlaga mind a férfiaknál, mind a nőknél a „széles” kategóriába esik.

Legkisebb homlokszélesség (mm) — Kleinste Stirnbreite (mm)

	♂♂	♀♀
Karcag	112,12	108,96
Fülöpszállás	110,99	107,18
Jászboldogháza	114,89	110,96
Jászszentandrás	113,10	110,02

Járomívszélesség (mm) — Jochbogenbreite (mm)

	♂♂	♀♀
Karcag	145,17	137,96
Fülöpszállás	145,86	138,41
Jászboldogháza	148,35	140,23
Jászszentandrás	145,11	138,64

A karcagiak járomíve mindkét nemnél „széles”.

Morfológiai arcmagasság (mm) — Morphologische Gesichtshöhe (mm)

	♂♂	♀♀
Karcag	120,28	110,41
Fülöpszállás	120,78	111,91
Jászboldogháza	122,64	112,80
Jászszentandrás	122,02	111,08

Mind a férfiakra, mind a nőkre a „középmagas” arc a jellemző.

Állkapocsszögletisélesség (mm) — Unterkieferwinkelbreite (mm)

	♂♂	♀♀
Karcag	110,22	103,77
Fülöpszállás	111,76	104,10
Jászboldogháza	113,33	105,71
Jászszentandrás	110,16	102,96

Orrmagasság (mm) — Höhe der Nase (mm)

	♂♂	♀♀
Karcag	54,52	50,44
Fülöpszállás	54,56	51,22
Jászboldogháza	55,02	50,31
Jászszentandrás	54,32	49,73

Orrszélesség (mm) — Breite der Nase (mm)

	♂♂	♀♀
Karcag	35,69	32,84
Fülöpszállás	35,24	32,58
Jászboldogháza	36,38	33,03
Jászszentandrás	35,22	32,34

Fejjelző — Längen-Breiten-Index des Kopfes

	♂♂	♀♀
Karcag	85,06	85,19
Fülöpszállás	84,27	85,44
Jászboldogháza	84,99	85,77
Jászszentandrás	83,94	85,78

A karcagiakra a brachy- és hyperbrachycephalia a jellemző, a mesocephalia gyakorisága férfiaknál 8,12, nőknél 10,97%, a dolichocephalia pedig nem fordul elő.

Morfológiai arcjelző — Morphologischer Gesichtindex

	♂♂	♀♀
Karcag	82,93	80,07
Fülöpszállás	82,79	80,94
Jászboldogháza	82,69	80,54
Jászszentandrás	84,18	80,24

A karcagiaknál mindkét nemnél az euryprosopia a leggyakoribb és a mesoprosopia van a második helyen.

Orrjelző — Nasenindex

	♂♂	♀♀
Karcag	65,78	65,51
Fülöpszállás	64,97	63,82
Jászboldogháza	65,95	65,97
Jászszentandrás	65,22	65,42

A *t*-próba eredményei alapján (7. táblázat) mindkét nemnél a fülöpszállásiakkal mutatható a legkevesebb és a jászboldogháziakkal a legtöbb jelleg tekintetében szignifikáns eltérés, a jászszentandrásiak e téren középso helyen állnak

A *Snedecor*-féle *F*-próbával összehasonlítottam a varianciákat is (8. táblázat). Férfiaknál mindhárom népességgel kapcsolatban a fej szélességnél mutatkozik szignifikáns eltérés. Ezek szerint tehát a *t*-próbával kimutatott eltérések az átlagok és nem a variancia eltéréséből adódtak. Nőknél az egyes jellegek varianciái már jobban eltérnek, a legtöbb szignifikáns eltérés a jászszentandrásakkal, a legkevesebb a fülöpszállásiakkal mutatható ki.

8. táblázat

A Snedecor-féle F-próba értékei a csoportok átlagos varianciáinak összehasonlítására*

Tabelle 8. Der Vergleich der Werte der F-Probe nach Snedecor von den Durchschnittsvarianzen der Gruppen*

Jelleg Merkmal (MARTIN No.)	Férfiak Männer			Nők Frauen		
	1-2	1-3	1-4	1-2	1-3	1-4
Testmagasság (1)	1,25 -	1,09 -	1,15 -	1,45 +	1,11 -	1,43 +
A fej legnagyobb hosz- sza (1)	1,22 -	1,26 -	1,21 -	1,30 -	1,75 ++	1,06 -
A fej legnagyobb szé- lessége (3)	1,35 +	1,50 ++	1,59 ++	1,56 ++	1,37 +	1,20 -
Legkisebb homlokszé- lesség (4)	1,08 -	1,03 -	1,02 -	1,21 -	1,03 -	1,28 -
Járomív szélesség (6)	1,04 -	1,01 -	1,25 -	1,11 -	1,34 +	1,30 -
Morfológiai arc magas- ság (18)	1,00 -	1,13 -	1,23 -	1,13 -	1,10 -	1,55 ++
Állkapocsszögletészé- lesség (8)	1,23 -	1,06 -	1,14 -	1,33 +	1,29 -	1,34 +
Orrmagasság (21)	1,18 -	1,05 -	1,06 -	1,12 -	1,04 -	1,11 -
Orrszélesség (13)	1,24 -	1,17 -	1,31 -	1,24 -	1,02 -	1,32 +
Fejjelző (3:1)	1,24 -	1,16 -	1,17 -	1,14 -	1,55 ++	1,05 -
Arcjelző (18:6)	1,19 -	1,05 -	1,01 -	1,38 +	1,42 +	1,68 ++
Orrjelző (13:21)	1,11 -	1,08 -	1,36 -	1,10 -	1,19 -	1,35 +

$$F = \frac{s_1^2}{s_2^2} / s_1 > s_2$$

*1-2: Karcag - Fülöpszállás között; 1-3: Karcag - Jászboldogháza között; 1-4: Karcag - Jászszentandrás között.

1-2: zwischen Karcag und Fülöpszállás; 1-3: zwischen Karcag und Jászboldogháza; 1-4 zwischen Karcag und Jászszentandrás.

- a varianciák között 95%-os szinten nincs szignifikáns eltérés;
- + a varianciák között 99%-os szinten szignifikáns eltérés van;
- ++ a varianciák között 99,9%-os szinten szignifikáns eltérés van.
- zwischen den Variationen gibt es auf dem 95%igen Niveau keinen signifikanten Unterschied;
- + zwischen den Variationen gibt es auf dem 99%igen Niveau signifikanten Unterschied;
- ++ zwischen den Variationen gibt es auf dem 99,9%igen Niveau signifikanten Unterschied.

A fej és az arc morfológiai jellegei

A morfológiai jellegek megoszlását a 9. táblázatban közlöm. A karcagiaknál mindkét nemnél feltűnően gyakori a meredek homlok, ezen felül nőknél a gyengén fejlett gonion-táj is.

Egyes főbb morfológiai jellegek megoszlásának összehasonlítását a 10. táblázatban adom meg (1962 előtt kevesebb morfológiai jelleget vettem fel vizsgálataim során, így a fülöpszállásiakkal kapcsolatban csak három morfológiai jelleg megoszlását közlöm). A karcagiak e téren a gonion-táj fejlettsége és a járomcsont testének helyzete és nőknél az állmagasság tekintetében térnek el a jászboldogháziaktól, a többi jelleg megoszlása terén nincs jelentősebb eltérés. A jászszentandrásakkal kapcsolatban az orrlap formája és az orrprofil, valamint férfiaknál az orrhát kiemelkedése terén mutatható ki jelentős eltérés. A fülöpszállásiakhoz képest a három összehasonlított jelleg tekintetében a tarkó és férfiaknál a homlok profiljának megoszlása tér el jelentősen. A 10. tábl-

9. táblázat

Morfológiai jellegek csoportjainak megoszlása a karcagiak 24–60 éves korcsoportjánál

Tabelle 9. Verteilung der morphologischen Merkmalgruppen bei der 24–60jährigen autochtonen Population von Karcag

Jelleg Merkmal	Forma Form	Férfiak Männer		Nők Frauen	
		N	%	N	%
Felső szemhéj fedőranca <i>Deckfalte des Oberlids</i>	gyenge— <i>schwach entwickelt</i>	47	30,0	40	26,0
	közepes— <i>mittel entwickelt</i>	61	38,8	58	37,7
	erős— <i>stark entwickelt</i>	49	31,2	56	36,4
Járomcsont alakja <i>Jochbeinform</i>	frontálisan lapult— <i>vorstehend</i>	113	70,6	91	58,7
	lekerekített— <i>anliegend</i>	27	16,9	54	34,8
	előre hegyesedő— <i>spitz auslaufend</i>	20	12,5	10	6,5
Orrgyök szélessége <i>Breite der Nasenwurzel</i>	keskeny— <i>schmal</i>	24	15,0	11	7,1
	közepes— <i>mittelbreit</i>	128	80,0	114	73,5
	széles— <i>breit</i>	8	5,0	30	19,4
Orrlap formája <i>Gestalt des Nasenbasis</i>	keskeny— <i>schmal</i>	47	29,4	26	16,8
	közepes— <i>mittelbreit</i>	100	62,5	113	72,9
	széles— <i>breit</i>	13	8,1	16	10,3
Felsőajak vastagsága <i>Breite der Oberlippe</i>	vékony— <i>dünn</i>	76	47,5	57	36,8
	közepes— <i>mittel</i>	73	45,6	85	54,8
	vastag— <i>dick</i>	11	6,9	13	8,4
Alsóajak vastagsága <i>Breite der Unterlippe</i>	vékony— <i>dünn</i>	44	27,5	28	18,1
	közepes— <i>mittel</i>	72	45,0	98	63,2
	vastag— <i>dick</i>	44	27,5	29	18,7
Állmagasság <i>Höhe des Unterkiefers</i>	alacsony— <i>niedrig</i>	24	15,0	40	25,8
	közepes— <i>mittelhoch</i>	120	75,0	109	70,3
	magas— <i>hoch</i>	16	10,0	6	3,9
Gonion táj fejlettsége <i>Entwicklung der Gonion- partie</i>	gyenge— <i>schwach entwickelt</i>	38	23,8	80	51,6
	közepes— <i>mäßig ausgeprägt</i>	105	65,6	72	46,5
	kiugró— <i>kräftig ausgeprägt</i>	17	10,6	3	1,9
Homlokprofil <i>Stirnprofil</i>	hátrahajló— <i>fliehend</i>	21	13,1	6	3,9
	meredek— <i>steil</i>	138	86,3	143	92,3
	gömbölyűen domború— <i>vorgewölbt</i>	1	0,6	6	3,9
Orrgyök magassága <i>Höhe der Nasenwurzel</i>	alacsony— <i>flach</i>	5	3,1	8	5,2
	közepes— <i>mäßig hoch</i>	116	72,5	133	85,8
	magas— <i>hoch</i>	39	24,4	14	9,1

9. táblázat folytatása — Tabelle 9. (Fortsetzung)

Jelleg Merkmal	Forma Form	Férfiak Männer		Nők Frauen	
		N	%	N	%
Orrhát profilja <i>Profil des Nasenrückens</i>	konkáv — <i>konkav</i>	13	8,1	33	21,3
	egyenes — <i>gerade</i>	75	46,9	87	56,1
	konvex — <i>konvex</i>	72	45,0	35	22,6
Orrhát kiemelkedése <i>Hervorspringen der Nase</i>	gyenge — <i>schwach</i>	—	0,0	5	3,2
	közepes — <i>mitteläßig</i>	100	62,5	126	81,3
	erős — <i>kräftig</i>	60	37,5	24	15,6
Orrcsúcs <i>Nasenspitze</i>	felálló — <i>aufwärts gerichtet</i>	8	5,0	13	8,4
	egyenes — <i>vorwärts gerichtet</i>	100	62,5	125	80,6
	lehajló — <i>abwärts gerichtet</i>	52	32,5	17	11,0
Orrszárny eredése a subnasalehoz képest <i>Flügelansatz im Vergleich zum Subnasale</i>	alul — <i>unten</i>	—	0,0	—	0,0
	egyenes — <i>gerade</i>	3	1,9	3	1,9
	felül — <i>oben</i>	157	98,1	152	98,1
Állprofil <i>Kinnprofil</i>	előreugró — <i>vorspringend</i>	40	25,0	35	22,6
	egyenesen — <i>gerade</i>	111	69,4	116	74,8
	hátrahajló — <i>fliehend</i>	9	5,6	4	2,6
Állkapocsszöglet <i>Unterkieferwinkel</i>	hegyes — <i>rechtwinkelig</i>	118	73,8	110	71,0
	tompa — <i>stumpfwinkelig</i>	42	26,2	45	29,0
Tarkó profilja <i>Hinterhauptprofil</i>	lapos, meredek — <i>flach, steil</i>	29	18,1	1	0,6
	enyhén domború — <i>mäßig abgerundet</i>	103	64,4	120	77,4
	erősen domború — <i>stark abgerundet</i>	28	17,5	34	21,9

lázatban közölt adatok alapján megállapítható, hogy a karcagi férfiak a morfológiai jellegek többsége tekintetében a jászboldogháziakhoz állnak legközelebb.

Szemszín — Augenfarbe

A szemszín megoszlását a 11. táblázatban közlöm. Karcagon mindkét nemnél a barna szemszín gyakorisága a legnagyobb, sőt nőknél abszolút többségben is van. A fülöpszállási kun származásúaknál a barna szemszín mindkét nemnél még nagyobb arányban észlelhető. A szemszín megoszlása szempontjából a legnagyobb eltérés a jászszentandrasi férfiakhoz és a jászboldogházi nőkhöz képest mutatható ki. Megemlítem, hogy eddigi vizsgálataim szerint a kun származású népeiségeknél az alföldi átlaghoz képest is gyakoribb a barna és ritkább a világos szemszínárnyalatok előfordulása.

10. táblázat

Főbb morfológiai jelek megoszlásának összehasonlítása
 Tabelle 10. Vergleich der Verteilung der wichtigsten morphologischen
 Merkmale bei den 24–60jährigen Personen

Jelleg Merkmal	Form Form	Férfiak Männer				Nők Frauen			
		Karcag	Fülöp- szállás	Jászbol- doháza	Jász- szent- andrás	Karcag	Fülöp- szállás	Jászbol- doháza	Jász- szent- andrás
		%	%	%	%	%	%	%	%
Járomcsont alakja Jochbeinform	frontálisan la- pult – vorste- hend	70,6	—	79,2	65,0	58,7	—	67,6	59,0
	lekerékített – anliegend	16,9	—	12,9	26,5	34,8	—	27,0	36,1
	előre hegyesedő – spitz aus- laufend	12,5	—	7,9	8,5	6,5	—	5,4	4,8
Orralap formája Gestalt der Nasen- basis	keskeny – schmal	29,4	—	25,7	42,7	16,8	—	18,0	25,9
	közepes – mit- telbereit	62,5	—	67,3	53,0	72,9	—	75,7	69,9
	széles – breit	8,1	—	6,9	4,3	10,3	—	6,3	4,2
Állmagasság Höhe des Unterkiefers	alacsony – niedrig	15,0	—	8,9	14,5	25,8	—	11,7	18,1
	közepes – mit- tel hoch	75,0	—	81,2	67,5	70,3	—	80,2	72,9
	magas – hoch	10,0	—	9,9	17,9	3,9	—	8,1	9,0
Gonion táj fej- lettsége Entwicklung der Gonionpartie	gyenge – schwach ent- wickelt	23,8	—	16,8	24,8	51,6	—	27,9	58,4
	közepes – mäs- sig ausgeprägt	65,6	—	64,4	69,2	46,5	—	68,5	40,9
	kiugró – kräf- tig ausgeprägt	10,6	—	18,8	6,0	1,9	—	3,6	0,6
Homlokprofil Stirnprofil	hátrahajló – fliehend	13,1	27,4	16,8	17,1	3,9	6,6	4,5	3,6
	meredek – steil	86,3	72,6	83,2	82,9	92,3	93,4	91,9	96,4
	gömbölyűen domború – vorgewölbt	0,6	0,0	0,0	0,0	3,9	0,0	3,6	0,0
Orrhát profilja Profil des Nasenrückens	konkáv – kon- kav	8,1	6,7	5,9	12,0	21,3	18,0	26,1	30,1
	egyenes – gerade	46,9	50,0	49,5	41,0	56,1	52,1	52,3	50,0
	konvex – kon- vex	45,0	43,3	44,6	47,0	22,6	29,9	21,6	19,9

10. táblázat folytatása — Tabelle 10 (Fortsetzung)

Jelleg Merkmal	Forma Form	Férfiak Männer				Nők Frauen			
		Karcag	Fülöpszállás	Jászboldogháza	Jászszentandrás	Karcag	Fülöpszállás	Jászboldogháza	Jászszentandrás
		%	%	%	%	%	%	%	%
Orrhát kiemelkedése Hervorspingen der Nase	gyenge— <i>schwach</i>	0,0	—	0,0	0,0	3,2	—	1,8	4,2
	közepes— <i>mittelmässig</i>	62,5	—	63,4	47,9	81,3	—	89,2	82,5
	erős— <i>kräftig</i>	37,5	—	36,6	52,1	15,6	—	9,0	13,3
Tarkó profilja Hinterhauptprofil	lapos, meredek — <i>flach steil</i>	18,1	17,7	17,8	17,1	0,6	6,6	0,0	0,6
	enyhén domború— <i>mässig abgerundet</i>	64,4	54,3	72,3	60,7	77,4	62,9	84,7	70,5
	erősen domború— <i>stark abgerundet</i>	17,5	28,0	9,9	22,2	21,9	30,5	15,3	28,9

11. táblázat

Szemszín
Tabelle 11. Augenfarbe

A vizsgált minta Die untersuchte Stichprobe	Férfiak Männer						Nők Frauen					
	világos hell 1a—4a		kevert gemischt 4b—8, 10		sötét dunkel 9, 11—16		világos hell 1a—4a		kevert gemischt 4b—8, 11		sötét dunkel 9, 11—16	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Karcag	25	15,6	57	35,6	78	48,8	21	13,5	55	35,5	79	51,0
Fülöpszállás	28	17,1	53	32,3	83	50,6	26	15,6	42	25,1	99	59,3
Jászboldogháza	14	13,9	44	43,6	43	42,6	19	17,1	49	44,1	43	38,7
Jászszentandrás	34	29,1	46	39,3	37	31,6	31	18,7	60	36,1	75	45,2

Hajszín — Haarfarbe

A hajszín megoszlását a 12. táblázatban adom meg. A karcagiaknál a barna-fekete hajszín előfordulása mindkét nemnél 95% felett van. E tekintetben a jászboldogháziak és a jászszentandrásiak közel állnak a karcagiakhoz. Bár a szőke (A—L) és a szőkésbarna (M—O) árnyalatok előfordulása Fülöpszálláson is jelentéktelen, a barna-fekete (P—Y) hajszín túlsúlya valamivel kisebb mértékű.

12. táblázat

Hajszín

Tabelle 12. Haarfarbe

A vizsgált minta Die untersuchte Stichprobe	Férfiak Männer							
	vörös rot I–VI		szőke blond A–L		sötét szőke dunkelblond M–O		barna–fekete braun-schwarz P–Y	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Karcag	—	0,0	3	1,9	—	0,0	157	98,1
Fülöpszállás	—	0,0	6	3,7	9	5,5	149	90,9
Jászboldogháza	1	1,0	1	1,0	2	2,0	97	96,0
Jászszentandrás	—	0,0	—	0,0	2	1,7	115	98,3

A vizsgált minta Die untersuchte Stichprobe	Nők Frauen							
	vörös rot I–VI		szőke blond A–L		sötét szőke dunkelblond M–O		barna–fekete braun-schwarz P–Y	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Karcag	—	0,0	3	1,9	4	2,6	148	95,5
Fülöpszállás	—	0,0	7	4,2	7	4,2	153	91,6
Jászboldogháza	2	1,8	1	0,9	2	1,8	107	95,5
Jászszentandrás	—	0,0	2	1,2	2	1,2	162	97,6

A népesség taxonómiai összetétele

A jellegek variációja

A 24–60 éves karcagi férfiak kilenc méretével és három jelzőjével kapcsolatban kiszámítottam a meghatározható szigma rációkat (THOMA 1957). A kapott értékek a következők:

Testmagasság	117,59	Állkapocsszögletszélesség	100,34
A fej legnagyobb hossza	99,35	Orrmagasság	91,05
A fej legnagyobb szélessége	110,96	Orrszélesség	80,69
Legkisebb homlokszélesség	86,33	Fejjelző	92,65
Járomív szélesség	107,55	Arcejelző	96,47
Morfológiai arc magasság	97,66	Orrjelző	78,59

A kilenc méret átlagos szigma rációja 99,06, a három indexé pedig 89,24.

A taxonómiai elemzés eredményei

A népesség taxonómiai elemzését LIPTÁK (1962) módszerével végeztem el, az eredményt a 13. táblázatban adom meg. Karcagon négy típusnak, a *turanidnak*, a *pamírinak*, az *előázsainak* és az *orientaloidnak* van jelentősebb szerepe a népesség összetételében.

13. táblázat

A karcagi népesség taxonómiája
Tabelle 13. Taxonomie der Population von Karcag

Típus Typ	Férfiak Männer		Nők Frauen		Együtt Zusammen	
	N	%	N	%	N	%
Turanid	59	28,6	74	35,6	133	32,2
Előázsiai (<i>Vorderasiatische</i>)	29	14,1	15	7,2	44	10,6
Pamiri	27	13,1	16	7,7	43	10,4
Orientaloid, mediterrán	21	10,2	12	5,8	33	8,0
Dinári	11	5,3	5	2,4	16	3,9
Alpi, lapponoid	2	1,0	11	5,3	13	3,1
Keletbalti (<i>Ostbaltische</i>)	5	2,4	4	1,9	9	2,2
Mongoloid	1	0,5	4	1,9	5	1,2
Északi (<i>Nordoid</i>)	—	0,0	1	0,5	1	0,2
Meghatározatlan (x) (<i>Unbestimmt</i>)	51	24,8	66	31,7	117	28,2
Összesen <i>Insgesamt</i>	206	100,0	208	100,0	414	100,0

A *turanidok* között gyakori az alföldi változat, melyre a nagyközepes — magas termet, erőteljes csontozat és izomzat, mérsékeltlen hosszú, igen széles — széles, brachy — hyperbrachycephal fej, igen széles — széles, euryprosop arc, enyhén lapult járomcsont, egyenes, az arc síkjából közepesen kiálló orrhát, meredek homlok, enyhén domború tarkó, sötét haj és barna vagy zöldesbarna szemszín a jellemző. E változat jellegzetes képviselőit a 7., 8., 9., 10. és 11. képeken mutatom be. 12., 13. és 15. képeken bemutatott egyének a jellegek túlnyomó többsége tekintetében jól képviselik e változatot, a lapos tarkó (12. kép), az enyhén felálló orrcsúcs (13. kép), illetve a járomcsont kisebb teste (15. kép) jelentenek némi eltérést. A turanid típusnak robusztus alkatú, erősen andronovói jellegű változata a 4. képen látható. E változatra a kifejezetten magas termet jellemző, a csontozat és izomzat még erőteljesebb, mint az alföldi változatnál, és az orrmagasság kivételével a fej és az arc méretei kissé még nagyobbak. (FARKAS és LIPTÁK az alföldi és az andronovói változatot az orosházi (1965) és a tápéi (1970) tanulmányban még a cromagnoid C taxonba sorolták, de a vésztfői feldolgozásban — FARKAS—VARGA 1973 — már turanid cromagnoid C meghatározás is szerepel.)

A turanid típus Délszibériában és Középpázsiaiban az europoid jellegű andronovói típus és keletről több hullámban érkező mongoloid elemek összeolvadása folytán keletkezett (LIPTÁK 1955, GINZBURG 1966). A XIII. századtól kezdve mongol hódítók telepedtek rá a török népekre, és így ott a turanid típusnak erősen mongoloid jellegű változata alakult ki; a szovjet szerzők kizárólag ezt az utóbbi változatot tekintik turanidnak.

A *pamíri* típusba sorolt egyénekre a hyperbrachy — brachycephalia, a széles — enyhén széles, közép magas — magas arc, az enyhén konvex vagy egyenes orr, az enyhén domború vagy meredek tarkó, lambdoid lapultság, sötét hajszín, valamint barna vagy zöldes szemszín a jellemző. Karcagon is aránylag ritkán észlelhető a „tisztá pamíri” változat (23., 24. kép). Ezeknél a termet általában közepes vagy nagyközepes, a morfológiai arcmagasság és az orrmagasság kivételével a fej és az arc méretei lényegesen kisebbek, mint a turanidok-

nál, és a járomcsont testének enyhe lapultsága sem észlelhető. Gyakoribb a pamiro-turanid változat (20. kép), melynél a termet magasabb, nagyközepes vagy magas, az alkat erőteljesebb, a fej méretei és a járomívsvészesség inkább a turanidok átlagához állnak közelebb, a morfológiai jellegek többsége viszont a pamíri típussal megegyező. Előfordul a pamiro-armenid (25. kép) és a pamiro-turano-armenid (21. kép) forma is.

Az *előázsiai (armenid)* típus jellegei, a közepes termet, hyperbrachy—brachycephalia, meso—leptoprosopia, hátrahajló homlok, az arc síkjából igen erősen kiemelkedő, konvex orr, hátrahajló áll, meredek tarkó, sötét haj és szemszín leginkább a 29. képen bemutatott egyénnél észlelhető, az eltérés a világos szemszínben és a szélesebb, közepesen kiugró állkapocsszögletben nyilvánul meg. Említenem kell, hogy a kiskunoknál gyakrabban találok az előázsiai típusra jellemző igen markáns jellegekkel, mint a karcagiaknál.

Az *orientaloid* csoport jellemzése kissé nehezebb. Csak a mesocephalia, az erősen domború tarkó, a sötét színkomplexió, a konvex, magas orrhát mutat erősebb kombinációs tendenciákat. (Az orientaloid elnevezést az összes, közelebről egyelőre meg nem határozott *keleti mediterrán* típusok és változatok megjelölésére használok.) A 32. képen ahhoz közel álló formát mutatok be, melyet LIPTÁK (1969) iráninak nevez.

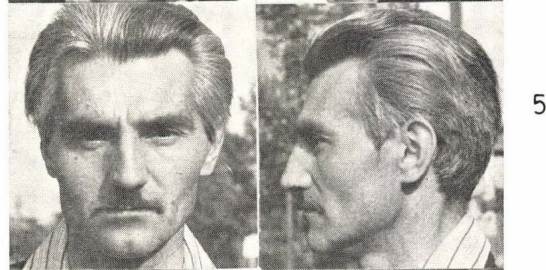
A taxonómiai elemzés összehasonlító eredményei a 14. táblázatban láthatók. A karcagiak e téren közel állnak a fülöpszállásiakhoz és a jászboldogháziakhoz, és eléggé eltérnek a jászszentandrásiaktól. Megjegyzem, hogy a turanid, a pamíri és az előázsiai típusok — melyek a honfoglalóknál a törökös réteggel hozhatók kapcsolatba — együttes előfordulása a karcagiaknál, a fülöpszállásiaknál és a jászboldogháziaknál egyaránt 50% felett van. Ha e három típus előfordulását külön-külön vizsgáljuk, úgy a turanid típus a karcagiaknál, a pamíri a jászboldogháziaknál, az előázsiai pedig a fülöpszállásiaknál a leggyakoribb. Az eddigi eredmények szerint a kiskunok főleg abban térnek el a karcagi nagykunoktól, hogy az előbbieknél lényegesen több az előázsiai és az orientaloid típus előfordulása, a pamíri típusé pedig kevesebb. A jászokhoz képest a karcagiaknál gyakoribb a turanid típus előfordulása, az előázsiai típus gyakorisága terén alig van eltérés, míg a pamíri és a dinári típus

14. táblázat

A taxonómiai elemzés összehasonlító eredményei
Tabelle 14. Die vergleichenden Ergebnisse der taxonomischen Analyse

Típus Typ	Karcag %	Fülöpszállás %	Jászboldogháza %	Jászszentandrás %
Turanid	32,2	30,0	25,5	19,4
Előázsiai (<i>Vorderasiatische</i>)	10,6	16,0	11,4	5,8
Pamíri	10,4	5,0	18,6	9,7
Orientaloid, mediterrán	8,0	13,2	3,9	5,8
Dinaroid	3,9	4,0	7,2	10,0
Alpi, lapponoid	3,1	2,0	2,2	3,1
Keletbalti (<i>Ostbaltische</i>)	2,2	2,5	2,8	3,4
Mongoloid	1,2	0,6	0,4	1,1
Északi (<i>Nordoid</i>)	0,2	0,4	0,4	1,4
Cromagnoid	0,0	0,4	0,0	0,0
Meghatározatlan (x) (<i>Unbestimmt</i>)	28,2	25,9	27,6	40,2

4

5

6

HENKEY II.

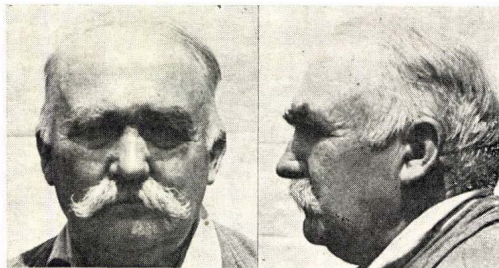
7

8

9

10

11

12

13

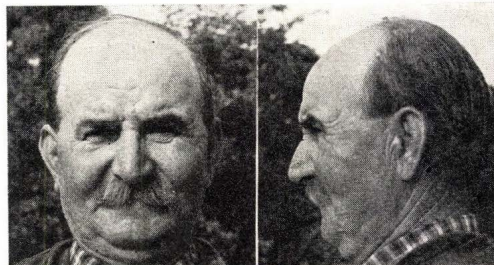
14

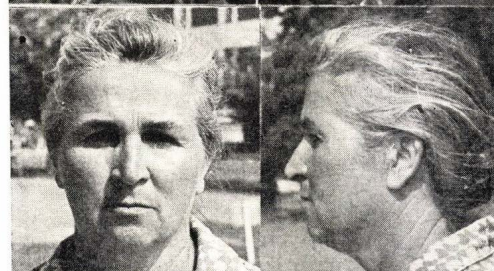
15

16

17

18

HENKEY IV.

19

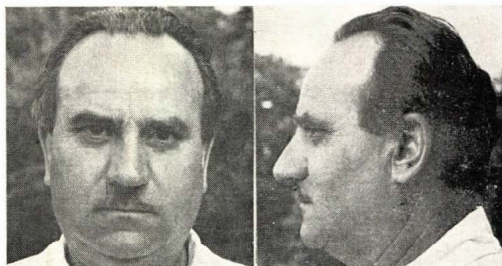
20

21

22

23

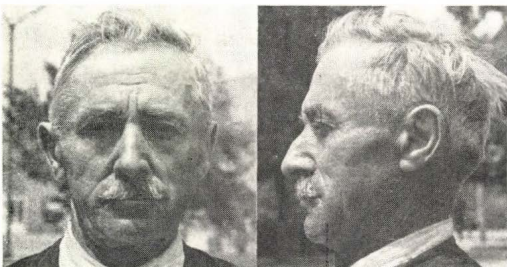

24

HENKEY V.

25

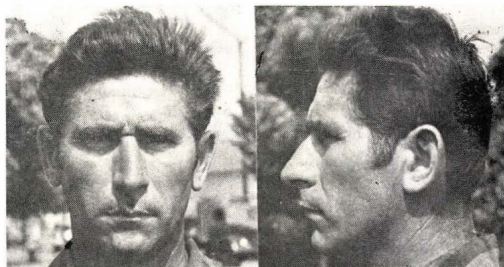
26

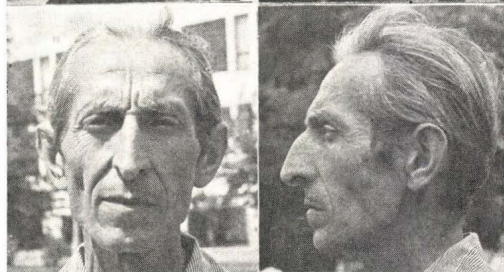
27

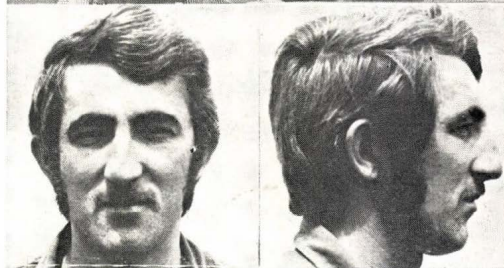
28

29

30

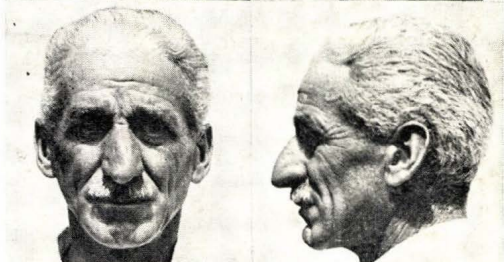

HENKEY VI.

31

32

33

34

35

36

HENKEY VII.

37

40

38

41

39

42

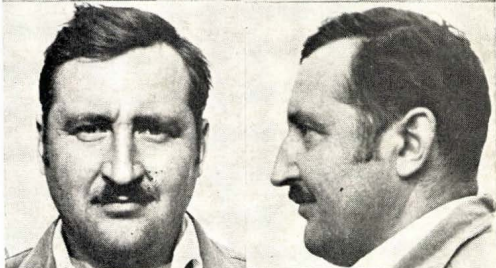

HENKEY VIII.

43

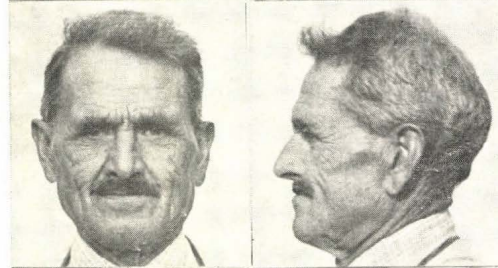
44

45

46

47

48

előfordulása a jászoknál jelentősebb. Az összehasonlított négy népességnél a többi előforduló típus gyakorisága egyaránt jelentéktelen, az erősen kevert, meghatározatlanok száma viszont a jászszentandrásiaknál lényegesen nagyobb, mint a többi népességeknél.

Bár a karcagi kunok a taxonómiai megoszlás szempontjából a fülöpszállásiakon kívül a jászboldogházaiakhoz állnak közel, ez utóbbiak termetének és fejük méreteinek átlaga számottevően nagyobb. Lajosmizsei tanulmányomban (HENKEY 1974a) már rámutattam arra, hogy az általam andronovói jellegű turanidnak nevezett változat extrém variánsnak számít. E turanid változat előfordulása Jászboldogházán jelentős (HENKEY 1974b). E téren a társadalmi-gazdasági összefüggésekre is fel kell hívnom a kutatók figyelmét. Míg Jászboldogházára a föld jó minősége és Jászberény városához közeli fekvése miatt elsősorban a berényi módosabb gazdaesaládok tagjai települtek ki és ezek leszármazottai 1950 és 1954 között is helyükön maradtak, addig Karcagról ezen időszakban a középparasztok és a módos gazdaesaládok jelentős része végleg elköltözött.

A településtörténeti, a népesedéstörténeti adatok és az embertani vizsgálatok eredményeinek összefüggése

Vizsgálataim eredményei szerint azon helységekből, melyekben autochton vagy relatíve autochton magyar népesség él (a besenyő, a kun és a jász eredetűeket az autochton magyar népességhez számítom), a törökös elemekkel kapcsolatba hozható turanid, pamíri és előázsiai típusok együttes előfordulása 50% körüli. Ez közel megegyező e típusoknak a honfoglalók közötti gyakoriságával (LIPTÁK 1958), bár a vizsgált területen az Árpád-korban a nordoid, a mediterrán és a cromagnoid típusok (utóbbi LIPTÁK cromagnoid A-nak nevezi) vannak nagy többségben, a törökös eredetre valló típusok előfordulása pedig jelentéktelen (FARKAS—LIPTÁK 1968, LIPTÁK 1968). Az ellentmondás egyes okaira már többször rámutattam, ezeket szeretném röviden összefoglalni:

1. A honfoglalás után jelentős számú besenyő, kun és jász népességek telepedtek le hazánkban.

2. A török megszállás alatt a kun eredetű népességek túlnyomó része nem maradt eredeti szálláshelyén, hanem védettebb helységebe menekült (GYÖRFFY ISTVÁN 1942).

3. A XVII—XVIII. században a Jászságból népesült be a Duna—Tisza köze jelentős része (FODOR 1942, HENKEY 1974b).

A XI—XIII. században a Fekete-tenger mellékén élő kunok embertani jellegeire nézve értékes felvilágosítást nyújthatnak azok a 150—200 cm-es nagyságú, művészi kivitelű, sír fölé helyezett szobrok, melyek PLETNEVA (1960) szerint a kunok vezető rétegének képviselőit ábrázolják. A PLETNEVA által bemutatott szobrok túlnyomó többségén (11., 12., 13., 15., 28., 29 és 30. számún) a turanid típus alföldi változatának vonásai ismerhetők fel és csak az 1/a jelzésűre jellemző a mongoloid vonások túlsúlya.

*

(A Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának 1975. április 21-i szakülésén elhangzott előadás; közlésre beérkezett 1975. július 30-án.)

15. táblázat

A fényképtáblákon szereplő személyek antropológiai jellemzői

Tabelle 15. Die charakteristischen Eigenschaften der Personen auf den Fototafeln

Sorszám	Testmagasság (1)	A fej legnagyobb hossza (1)	A fej legnagyobb szélessége (3)	Legkisebb homlok szélessége (4)	Járomivszélesség (6)	Morfológiai arcmagasság (18)	Állkapocszöglet-szélesség (8)	Orrmagasság (21)	Orrszélesség (13)	A fej hosszúság-szélességi jelzője (3:1)	Morfológiai arcjelző (18:6)	Szemészín (Martin—Schulz)	Hajszín (Fischer—Saller)	Típus
1	153,4	189	161	110	145	105	110	51	35	85,19	72,41	13	X	turanid
2	183,0	203	170	113	156	138	118	58	35	83,74	88,46	10	Y2	turanid + x
3	161,2	177	157	108	138	108	105	49	34	88,70	78,26	15	U	turanid
4	160,8	188	163	118	151	115	112	51	35	86,70	76,16	14	X	turanid
5	168,8	182	153	109	148	117	113	54	33	84,07	79,05	14	Y	turanid + x
6	167,1	187	156	110	144	113	111	49	35	83,42	78,47	14	U	turanoid
7	165,1	178	155	114	148	111	108	53	36	87,08	75,00	15	T	turanoid
8	170,2	188	160	116	153	120	119	57	38	85,11	78,43	15	X	turanoid
9	160,3	180	157	115	143	108	107	49	33	87,22	75,52	14	V	turanoid
10	164,1	193	164	113	147	118	116	54	37	84,97	80,27	7	Y	turanoid
11	161,8	184	155	110	144	118	116	51	34	84,24	81,94	11	T	turanoid
12	174,3	190	167	117	156	128	119	56	38	87,89	82,05	14	Y2	turanoid (+x)
13	159,0	188	158	116	140	111	102	48	34	84,04	79,29	15	X	turanoid
14	171,5	179	161	117	147	117	110	58	35	89,94	79,59	5	Y	turanoid (+x)
15	164,2	181	155	113	141	107	105	48	32	85,64	75,89	14	U	turanoid
16	171,2	192	162	115	152	120	121	56	39	84,38	78,95	10	Y	turano-(pamiri)
17	152,0	182	158	116	144	114	106	50	35	86,81	79,17	14	Y	turano-pamiri
18	150,3	183	158	108	142	111	104	55	33	86,34	78,17	15	X	turano-pamiri
19	170,1	187	153	114	137	117	105	54	34	81,82	85,40	14	X	turano-pamiri
20	174,0	176	158	113	146	127	118	58	35	89,77	86,99	5	Y	pamiro-turanid
21	170,7	185	159	112	156	128	118	59	39	85,95	82,05	5	T	pam.-tur.-arm
22	167,2	181	146	111	138	118	116	55	37	80,66	85,51	14	Y2	pamíri + x
23	151,3	178	153	108	139	112	103	52	32	85,96	80,58	14	X	pamíri

24	162,1	179	155	108	139	119	113	59	36	86,59	85,61	11	T	pamfri
25	165,8	178	163	113	147	108	106	57	35	91,57	73,47	9	Y	pamiro-armenoid
26	168,2	192	160	107	147	124	116	59	34	83,33	84,35	5	Y	armenoid
27	156,7	174	150	107	134	112	98	56	34	86,21	83,58	10	Y2	armenoid
28	167,3	173	159	111	143	125	105	59	36	91,91	87,41	5	W	armenoid
29	168,4	186	156	104	141	133	113	65	33	83,87	94,33	3	U	armenoid
30	168,2	191	161	111	144	136	112	61	35	84,29	94,44	13	Y	armenoid
31	153,8	168	148	104	133	106	110	47	32	88,10	79,70	11	Y	mongoloid + x
32	171,8	197	159	108	140	122	106	60	38	80,71	87,14	10	Y2	orientaloid
33	152,2	185	148	105	133	111	100	56	30	80,00	83,46	11	Y2	orientaloid
34	178,7	198	158	115	151	126	122	64	36	79,80	83,44	12	Y	orientaloid
35	162,8	186	146	108	131	124	103	54	34	78,49	94,66	13	Y	orientaloid
36	178,7	192	154	110	139	123	114	60	35	80,21	88,49	10	Y	orientaloid
37	175,2	192	169	117	157	134	116	64	40	88,02	85,35	5	S	dinaroid
38	154,8	173	152	110	144	106	106	46	31	87,86	73,61	14	X	alpi
39	157,8	177	153	109	139	106	108	48	35	86,44	76,26	4a	R	tur. + k. balti
40	170,0	190	165	118	152	113	114	54	36	86,84	74,34	15	R	tur. + arm.
41	162,9	187	158	110	147	132	105	62	37	84,49	89,80	9	Y2	arm.(+ tur.)
42	169,2	180	157	113	150	104	120	56	37	87,22	69,33	11	X	arm. + tur.
43	164,2	183	155	105	139	111	98	53	32	84,70	79,86	14	X	din. + pam.
44	181,5	193	162	118	152	127	111	60	39	83,94	83,55	12	Y2	tur. + din.
45	178,1	187	162	116	152	122	120	58	37	86,63	80,26	14	Y	din. (+ tur.)
46	163,8	196	163	114	144	118	105	51	33	83,16	81,94	15	Y2	tur. + orient.
47	166,8	198	155	107	145	118	119	53	35	78,28	81,38	5	Y2	orient. + tur.
48	157,2	178	148	109	136	110	102	48	33	83,15	80,88	15	Y	tur. (+ lapp.)

*Y2 jelzéssel a Fischer-Saller táblában nem szereplő koromfekete árnyalatot vettem fel.
 Mit dem Zeichen Y2 nahm ich den in der Fischer-Saller-Tabelle nicht vorkommenden rußschwarzen Farbton auf.

IRODALOM

- FARKAS, GY.—LIPTÁK, P. (1965): A lakosság embertani képe. — *In*: NAGY, GY. (szerk.): Oroszáza története és néprajza. 2; 344—399. Oroszáza.
- (1968): Über die Anthropologie der Bevölkerung des südlichen Teils der ungarischen Tiefebene in der Arpadenzeit. — *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1966—1967. 2*; 135—141.
- (1970): Újabb adatok a magyarság etnikai embertanához. Tápé népességének antropológiai vizsgálata. — *Anthrop. Közl. 14*; 35—70.
- FARKAS, GY.—VARGA, I. (1973): Vésztő lakosságának antropológiai arculata. — *In*: SZABÓ, F. (szerk.): Vésztő története; 505—543.
- FODOR, F. (1942): A Jászság életrajza. 1—504. Budapest.
- GINZBURG, V. V. (1966): Die Entstehung der mittelasiatischen Zwischenstromtipus. — *Homo 17*; 172—190.
- GYÓRFFY, GY. (1958): A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig. — *Századok I. rész 12—87, II. rész 565—615.*
- (1974): A Nagykovács és Karcag a középkorban. — *Karcagi várostörténeti tanulmányok 1—16.*
- GYÓRFFY, I. (1942): Magyar nép, magyar föld. 1—477. Budapest.
- HENKEY, GY. (1961): Fülöpszállási kunok embertani vizsgálata. — *Népkutató Füzetek 2*; 1—27. Kecskemét.
- (1974a): Adatok a lajasmizsei jászok antropológiájához. — *Cumania 2*; 377—409.
- (1974b): Jászboldogháza népességének etnikai embertani vizsgálata. — *Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve*; 241—276. Jászberény.
- LIPTÁK, P. (1955): Zur Frage der anthropologischen Beziehungen zwischen dem mittleren Donaubecken und Mittelasien. — *Acta Orient. Hung. 5*; 271—312.
- (1958): Awaren und Magyaren im Donau-Theiss Zwischenstromgebiet. — *Acta Arch. Hung. 8*; 199—268.
- (1962): *Homo sapiens — species collectiva.* — *Anthrop. Közl. 6*; 17—27.
- (1968): A nádudvar-töröklaponyagi X—XI. századi temető antropológiai vizsgálata. — *Debreceni Déri Múzeum 1967. évi Évkönyve*; 179—194.
- (1969): Embertan és emberszármazástan. Budapest.
- MARTIN, R.SALLER, K. (1957—66): *Lehrbuch der Anthropologie I—IV.* Stuttgart.
- PLETNEVA, SZ. A. (1960): Besenyők, torkok és polovecek a déloroszországi steppéken. — *Szovjet régészet 16*; 101—162.
- SZABÓ, J. GY. (1965): Das Weiterleben des Spätawarentums auf dem Alföld im X. Jahrhundert. — *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1964—65. 2*; 61—71. Szeged.
- THOMA, A. (1957): Folytonos eloszlású jellegek variációjának mérése. — *Anthrop. Közl. 4*; 67—79.
- WENINGER, J. (1940): *Die anthropologischen Methoden der menschlichen Erbforschung.* — *Handbuch der Erbbiologie des Menschen II*; 1—50. Springer, Berlin.

ETHNISCH-ANTHROPOLOGISCHE UNTERSUCHUNG DER BEVÖLKERUNG VON KARCAG

Von GY. HENKEY
(Zusammenfassung)

Die Stadt Karcag liegt im mittleren Teil von Tiszántúl, die autochtone Bevölkerung ist ungarisch mit kumanischer Abstammung. Die Untersuchungen wurden in den Jahren 1972 und 1973 durchgeführt. Insgesamt sind 448 Personen untersucht worden, 414 davon waren autochton und 34 zugezogen. Die untersuchten Individuen wurden in drei Altersgruppen eingeteilt: Altersgruppe I, 18—23 Jahre; Altersgruppe II, 24—60 Jahre; Altersgruppe III, 60—x Jahre. Die auf die Bevölkerung bezogenen Parameter sind in den Tabellen 2—5 angegeben. Die Charakterisierung der Bevölkerung erfolgt durch die Altersgruppe II. Die Häufigkeit der metrischen Merkmale ist in Tab. 6, die Verteilung der morphologischen in Tab. 9 angegeben. Die morphologischen Hauptmerkmale sind die steile Stirn, der gerade Nasenrücken und der schwach gewölbte Hinterkopf. Bei den beiden Geschlechtern von Karcag ist die braune Augenfarbe am häufigsten (Tabelle 11), die braunen und schwarzen Haarfarbentöne bei Männern ebenso wie bei Frauen in mehr als 95% kommen vor (Tabelle 12). Die durchschnittliche Sigma-Ration der neun Maße ist 99,06, bzw. der drei Indices 89,24.

Die taxonomische Verteilung der Bevölkerung ist aus Tabelle 13 ersichtlich. Die vier Typen, die Turaniden, die Vorderasiaten (Armeniden), die Pamirischen und die Orientaloiden, spielen bei der Zusammensetzung der Bevölkerung eine bedeutendere Rolle. Bei den Turaniden kommt häufig die »Alföld« Variante vor, ihre charakteristischen Repräsentanten werden auf den Bildern 7, 8, 9, 10 und 11 gezeigt. Der turanide Typ hat eine robuste Konstitution, seine Variante mit einem stark andronover Charakter ist auf Bild 4 zu sehen. Die Merkmale des vorderasiatischen Typs (armenid) kann man am besten bei dem Individuum auf Bild 29 wahrnehmen. Hier möchte ich hervorheben, daß ich die den vorderasiatischen Typ charakterisierenden sehr markanten Merkmale in Karcag seltener fand als bei den Kumanen im Donau-Theiß-Zwischenstromgebiet. Der echte Pamirischer Typ wird auf den Bildern 23 und 24, die mit den Turaniden gemischte Form auf Bild 20 und die mit den Vorderasiaten gemischte auf Bild 25 gezeigt. Bei den Orientaloiden zeigen Mesocephalie, stark gewölbter Hinterkopf, dunkler Farbkomplex und konvexer, höher Nasenrücken stärkere Kombinationstendenzen. Bild 32 zeigt dazu eine nahezu stabile Form, die LIPTÁK als Iranischer gezeichnet.

Nach meinen Untersuchungen beträgt in diesen Orten, in denen eine autochtone oder relativ autochtone ungarische Bevölkerung lebt (die Bevölkerung mit kumanischer oder jazygischer Abstammung rechne ich zur autochtonen ungarischen Bevölkerung), das gesamte Vorkommen der mit den türkischen Elementen in Verbindung zu bringenden turaniden, pamirischen und vorderasiatischen Typen cca 50%. Dies stimmt mit der von LIPTÁK angegebenen Häufigkeit dieser Typen zwischen den Landnehmenden fast überein.

Über die anthropologischen Merkmale der im 11–13. Jahrhundert neben dem Schwarzen Meer lebenden Kumanen können die kunstvoll ausgeführten Denkmäler auf den Gräbern eine Aufklärung geben, die nach PLETNEVA die Vertreter der führenden Schicht der Kumanen darstellen. Es ist interessant, daß die von PLETNEVA aufgeführten Denkmäler meistens die Züge der »Alföld« Variante des turaniden Types tragen, deren Vorkommen auch bei den Karcagern kumanischer Abstammung beträchtlich ist.

A szerző címe:

DR. HENKEY GYULA

Anschr. d. Verf.:

H-6000 Kecskemét, Múzeum

